

Kirjoja

Yrjö Sepänmaa^a

Eeden Kainuussa – piha ja puutarha jalostettuna luontona

Marjukka Piirainen

Kansan ja kasvien kasvatusta. Puutarhatieto kainuulaisen pihakulttuurin muutoksessa. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology 189, Joensuu, 2022. (196 s. + alkuperäisjulkaisut 92 s.)

Marjukka Piirainen on rakentanut väitöskirjansa kolmen k-sanan ympärille: kansan, kasvin ja kasvatuksen. Neljäskin nousee esiin: kauneus. Tieteenala on perinteentutkimus, mutta työ sivuaa eri aloja kasvitieteestä kansatieteeseen ja maisemantutkimuksesta taidetieteisiin.

Tutkimus koostuu laajasta yhteenvetoartikkelista ja neljästä aikaisemmin julkaistusta erillistutkielmasta. Kohteena on kainuulaisessa piha- ja puutarhakulttuurissa tapahtunut hidas muutos; siihen vaikuttaneita tekijöitä haetaan kaleidoskoopimaisesti, näkökulmaa vaihtaen, vuoden 1860 opaskirjasta lähtien.

Kulttuurintutkijana Piiraisen vahvuutena on puutarha-alan koulutus ja käytännön työelämän tuoma asiantuntemus. Tutkimukseensa Piirainen on haastatellut puutarhatietoa välittäneitä neuvojia, kansakoulunopettajia ja järjestötyön tekijöitä; yksi artikkeli keskittyy kauppapuutarhan perustaneen äidin haastatteluun. Kirjallista tutkimusaineistoa edustaa 40 suomenkielisen puutarhakirjan ja -oppaan otos vuoteen 1940 asti.

Pihan ja puutarhan ilmeen käsittelyssä olisi epäilemättä ollut avuksi laajempi valokuvien käyttö, jossa kuitenkin tutkijan mukaan oli niukan saatavuuden ja tekijänoikeuksienkin tuomia esteitä. Erityisesti ilmakuvat olisivat hahmottaneet asutuksen rakennetta ja kulttuuriympäristön liittymistä luonnonmaisemaan.

Kuka puhuu?

Kysymyksiä herättää haastattelujen anonymisointi. Informanttien henkilöllisyyden salaaminen – vaikkakin yleinen käytäntö – tuntuu turhalta, työssähän ei ole sensitiivistä, heitä vahingoittavaa ainesta. Salaaminen heikentää tutkimuksen paikallishistoriallista todistusvoimaa samalla kun se muuntaa haastateltavien persoonallisen äänen ja identiteetin. Tässä olisi tarjoutunut mahdollisuus kritiikkiin tutkimuskäytäntöjä kohtaan.

Nimettömyyden linjasta poikkeaa tietenkin artikkelin laajuinen Aira-äidin henkilökuva. Se on valaiseva kertomus kasvuympäristössään poikkeuksellisen opintopolun ja uranvalinnan tehneestä nuoresta naisesta. Synnynnäinen kiinnostus kasveihin johdattaa puutarhakouluun ja sitä kautta oman yrityksen perustamiseen ja menestykselliseen liiketoimintaan

^a Humanistinen osasto, Filosofinen tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto, yrjo.sepanmaa@uef.fi

Kuhmossa. Taimisto luo alueelle tarjontaa ja kysyntää, tutustuttaa uutuuksiin ja jakaa myynnin ohessa alan tietoutta.

Tytär seuraa opintopolulla äitinsä jälkiä, mutta vaihtaa siltä akateemiselle kulttuurintutkijan uralle. Työssä vanhempiensa kauppapuutarhassa, alan luennoitsijana ja kirjoittajana hän on hankkinut pätevyyden, jonka nojalla kokee olevansa uudessa roolissaan tasavertainen keskustelukumppani informanttiansa kanssa – ei tietämätön sivullinen tai tietämättömyyttä teeskentelevä. Alan vaihdos tapahtuu vanhaa hylkäämättä, sitä viisaasti hyödyntäen.

Kainuu – puutarhakulttuurin valkoinen alue

Ulkopuolisen silmissä Kainuu on syrjäseutua, ei siellä asuvalle. Kuvaa värittää Ilmari Kiannon hengennostatus, *Nälkämaan laulu*. Puutarhakulttuurille itä on ollut lännen valloittukseen rinnastuvaa villiä aluetta, joka oli voitettava sivistykselle. Kansaa on romantisoitu perinteen säilyttäjänä, toisaalta on nähty laiskuutta ja takapajuisuutta. Sivistyksen linnakeiksi on tulkittu pappilat, hovit eli kartanon tyyppiset isot maatilat ja erityiset mallitilat.

Piirainen lähestyy Kainuuta yleiskuvasta alaspäin. Ensimmäisenä on Suomen ja maakunnan karttakuva ja rajaseudun historian suuret linjat. Tästä edetään *Suomi ilmasta* -tyyppisen maisemakuvauksen kautta konkreettisiin ilmakuviin pihapiireistä. Maan tasalla katsotaan tieltä tai muuten sopivalta etäisyydeltä pihapiireihin; katse vaihdetaan asujen näkökulmaan sisältä ulos. Huomio keskittyy pihan ja puutarhan rakenteeseen ja yksityiskohtiin, kasviin ja kukkaan asti.

Piha nähdään arkielämän näyttämönä; teatteriprofessori Timo Tiusanen puhui näyttämökuvista. Piha on tila tapahtumille ja toiminnoille, joiden laadun mukaan se jakaantuu osa-alueiksi. Piirainen kuvaa pihatilan, mutta ei juuri sen eläväksi tekeviä toimintoja; näyttämö jää odottamaan esitystä – jotakin sellaista kuin kirjailija Harri Tapperin muistelu veljessarjan urheilukisoista kotipihallaan Juholassa Saarijärvellä. Piirainen katsoo, että Kainuussa alettiin oleskella pihalla vasta 1960-luvulla.

Puutarhankin voisi nähdä enemmän toimintaympäristönä. Niin Virpi Suutarin elokuva *Eedenistä pohjoiseen* (2014) seuraa seitsemää puutarhaansa hoitavaa pariskuntaa ja heidän asumaansa pienoismaailmaa. Dokumentin nimi vihjaa paratiisiin ja siitä karkotukseen; korvike on uudelleenluotava itse. Siinä syntyy kansanomaista miljöönrakennusta, omien maku- ja kauneuskäsitysten toteutuksia – yhdenlaisia ite-taiteen kevytversioita.

Valistus ja vastarinta

Muutos on tutkimuksen avainsana. Neuvonnan ja valistuksen nimissä tuleva ulkoinen paine haastaa vanhat tavat ja tottumukset. Kotipiiri on herkkä yksityisyyden alue, johon kohdistuva epäsuorakin arvostelu koetaan helposti loukkaavaksi ja torjuttavaksi. Pihaa ja puutarhaa ympäröi mentaalinen raja, joskus myös oikea aita, jota ulkopuolisen kuuluu kotirauhan nimissä kunnioittaa. Toisaalta piha on julkinen tai puolijulkinen tila, jota asukkaat haluavat esitelläkin.

Tottumukset ja tavat istuvat sitkeässä, oli sitten kysymys ruuista, lääkeyrteistä tai uusista kasvilajeista. Hyvää tarkoittava sivistäminen joutuu törmäyskurssille omaehtoisen kulttuurin ja paikallishengen kanssa. Valistajien käännytystyö, pyyteetön into ja sisukkuus ei aina saa yhtä intoutunutta vastaanottoa. Esimerkiksi uudet ruokakasvit, kuten porkkana ja raparperi, olisivat tuoneet helpotusta niukkaan ja yksipuoliseen ruokavalioon ja auttaneet nälänhädänkin torjunnassa. Tulokkaita vierastettiin, eikä niitä aina osattu valmistaa ja käyttää ravinnoksi. Valistusta tarvittiin: terveysedut olivat ilmeiset, joskus myös -haitat.

Kielentutkija August Ahlqvistia kutsuttiin oikeakielisyyssinnossaan ankaraksi puutarhuriksi. Piha ja puutarha ovat välikappaleita norminmukaisen kunnollisuuden osoittamiseksi. Hyveitä ovat siisteys, järjestys ja puhtaus; piha ja puutarha ovat asukkaiden kuva.

Ylisuorittamistakaan ei katsottu hyvällä, oli pysyttävä kohtuudessa. Liiallisuuden karttamista ilmensi sittemmin kasvimaantieteilijä Reino Kalliolan varauksellinen suhde puutarhakasveihin: luonnonkasvien vaatimattomuus, herkkä kauneus vetosi häneen enemmän kuin jalostettujen puutarhakasvien värikkyys ja rehevyys.

Lastenkasvatuksen välineenä puutarhanhoito, oma kasvimaa, kehitti huolellisuutta ja kärsivällisyyttä, samalla oppi näkemään työnsä hedelmät. Kasvimaata oli yleinen myös koulun yhteydessä toimivana opetustilana. Aikuiskasvatus oli terveysvalistusta, elämänhallinnan opettamista, maaperän ja kasvien vaatimien olojen tuntemusta. ”*Mä taimi olen sun tarhassas*”-virrensäe kiteyttää fyysisen ja henkisen – myös hengellisen – ihmisen kasvun ja kasvatuksen.

Tyhjä tila täyttyy

Piha syntyy luonnostaan asunnon jatkeeksi. Puutarha ei. Puutarha on pihan ja viljelyksien välialue. Pihakulttuurissa tapahtui muutos tyhjän tilan alkaessa täyttyä marja- ja koriste-pensain, pihapuun ja kukkaistutuksin. Piha ”puutarhaistui”. Tyhjää tilaa jäi edustamaan luonnonnurmi ja sitten niitettävä nurmikko.

Neuvoja näki tyhjän tilan mahdollisuutena, ei arvona sinänsä. Vanhoissa asutusta kuvaavissa valokuvissa – eikä vain Kainuusta – on silmiinpistävää pihapiirin ja lähiympäristön autius. Miksi näin? Piirainen ottaa kysymyksen esille, mutta ei tarjoa siihen valmista vastausta. Yksi on turvallisuustekijä: piti nähdä mitä ympärillä tapahtuu, myös tunkeilijat, olivat ne sitten ihmisiä tai eläimiä. Siksi lähiympäristö oli pidettävä avoimena. Oliko avoimuudessa kysymys yksinkertaisesti siitäkin, että vapaina kulkevat eläimet pitivät kasvillisuuden kurissa? Eläimiähän ei pidetty aitauksessa, vaan niiltä suojattava aidattiin. Varmasti vaikuttivat myös esteettiset arvostukset: haluttiin avaruuden tuntua, valoa, näkymiä.

Piha ja puutarha ovat ihmisen tila, kodin laajentuma, oma reviiiri. Sellainen edustaa inhimillistettyä luontoa, kulttuuriluontoa. Erontekoa luodaan siirtokasvein ja ostolajikkein, joiden selviytyminen pitkän talven yli viesti tiedosta ja osaamisesta. Puutarhayrityksen menestymisen ehtona olivat paikallisiin oloihin ja ostajien makuun sopiviksi jalostetut lajikkeet ja asiakkaiden opastaminen hankinnoissa ja kasvatuksessa.

Puutarha ja hoidettu piha ovat asujan arvostustensa mukaan muokkaamaa ja jalostamaa luontoa. Kauneutta merkitsee puutarhurille kasvien valiomuotoisuus, toivottujen ominaisuuksien mukaisuus ja sopivat kasvit, jotka kuitenkin poikkeavat ympäristöstään. Pihapiiristä avautuu näkymä toisenlaiseen kulttuuriluontoon, pelloille ja metsiin. Luonnon valloitus merkitsi metsänrajan uudisraivaushenkistä työntämistä etäämmäksi ja myös metsän ottamista hoidon kohteeksi. Reviiiri laajeni.

Sivistystyö vaatii onnistuakseen halua sivistyä ja nähdä tarjottu tieto ja taito omaksumisen arvoiseksi. Piiraisen tutkimus kasvaa kainuulaisesta tapaustutkimuksesta yleisemmäksi muutospaineen ja muutostavastarinnan käsittelyksi.

Jälkikirjoitus

Kasvit ovat meille silmän ja suun ruokaa, maailma lautasella. Max Ryyänen (2022) kirjoittaa teoksessaan *Mechelinin tähtiä: Gastronomisia lastuja*:

”*Lantasille ruokaa aseteltaessa on bienoa, miten tyhjä tila (pubtaus) ja ruuat lomittuvat kauniisti. [...] Eri ruuille on eri visuaaliset esteetiikat. Tottumukset ja odotukset ohjaavat meitä.*”

Lähteet ja aiheeseen liittyvää kirjallisuutta

- Čapek, K. (2002) *Puutarhurin vuosi*. Suomentanut Balk, E., kuvitus Čapek, J. Basam Books, Helsinki. (Tšekinkielinen alkuteos 1929.)
- Eedenistä pohjoiseen* (2014) [Elokuva] Ohjannut ja käsikirjoittanut Suutari, V. Made Oy, Helsinki.
- Fingerroos, O., Heimo, A., Mahlamäki, T. & Siivonen, K. (toim.) (2002) Arkistoaineiston elinkaari – kulttuurien tutkimuksen juridisia ja eettisiä kysymyksiä. *Elore* 9(2). <<https://journal.fi/elore/issue/view/5446>>.
- Immonen, P. & Vuorimies, E. (toim.) (2007) *ITE korvessa*. Maahenki, Helsinki.
- Kalliola, R. (teksti) & Linnamies, S. (kuvat) (1981) *Kauneimmillaan kasvavana. Luonnonkukat suojelukseemme*. Suomen kunnallisliitto, Helsinki.
- Kirstinä, V. (2003) *Puutarhassa*. Tammi, Helsinki.
- Kurki, H. (2022) *Almost All the Flowers in My Mother's Garden*. Khaos Publishing, Helsinki.
- Mutanen, T. (2017) *Katso kukkaa! Perennojen estetiikka*. Viherympäristöliiton julkaisu nro 60. Viherympäristöliitto, Helsinki.
- Ryynänen, M. (2022) *Mecbelinin tähtiä. Gastronomisia lastuja*. Kustantamo Helmivyö, Turku.
- Sepänmaa, Y., Heikkilä-Palo, L. & Kaukio, V. (toim.) (2017) *Vibreä päänsärky! Taidetta siemenestä kompostiin*. Maahenki, Helsinki.